

ÇUKUROVA ESKİÇAĞ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Mustafa H. Sayar*

ÇUKUROVA’NIN COĞRAFİ KONUMU NEDENİYLE ESKİÇAĞ TARİHİNDE OYNADIĞI ROL

Özet

Anadolu Yarımadası ile Mezopotamya ve Doğu Akdeniz sahili ile Kıbrıs ve Mısır arasında yer alan, Afrika ve Asya ile Anadolu üzerinden Karadeniz, Ege ve Avrupa’ya uzanan ulaşım ticaret ve kültür yolları üzerinde bulunan Çukurova’nın Eskiçağ dönemi boyunca kuzeyinde bulunan Toros dağ silsilesi nedeniyle Anadolu’dan çok Doğu Akdeniz ve Mezopotamya kültürlerine daha açık olduğu ve bu bölgelerdeki uygarlıklardan yerleşim düzeni, mimari üslup ve sanat eserleri bakımından büyük ölçüde etkilendiği anlaşılmaktadır. Gerçek anlamda kayıt altına alınabilen somut tarihin başlangıcı olarak kabul edilebilen yazı yaklaşık olarak M. Ö. 1850 yıllarında Asurlu tüccarlar tarafından Kayseri yakınlarındaki Kültepe =Kaniş ticaret kolonisine Çukurova sınırlarını oluşturan dağlardan geçen yollar kullanılarak Orta Anadolu’ya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çukurova, Eskiçağ, Tarihi Anazarbos*

Abstract

It is understood that Çukurova which is located between Egypt and Cyprus and Anatolian peninsula and the coasts of Mesopotamia and East Mediterranean and also situated on cultural, commerce, and transportation roads that stretches over Europe and Asean through Africa, Asia and Anatolia was more open to

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

KAYNAKÇALAR

- Altay 1966 H. Altay, Anavarza Mozayikleri hakkında ön Rapor, *TAD XV-II 1966 (1968)*, 49–54.
- Andrade 2011 N. Andrade, Local authority and civic Hellenism: *Tarcondimotus, Hierapolis Castabala and the cult of Perasia Anatolian Studies 61*, 2011, 123-132.
- Babelon 1887 E. Babelon, *Tarcondimotos, Dynaste de Cilicie. RN (3. série) 5*, 1887, 378–381.
- Barker 1853 W. B. Barker, Lares and Penates: or, Cilicia and its governors; being a short historical account of that province from the earliest times to the present day: together with a description of some household gods of the ancient Cilicians, broken up by them on their conversion to christianity, first discovered and brought to this country by the author. Ed. W. F. AINSWORTH. London 1853.
- Bell 1906 G. R. Bell, Notes on a Journey through Cilicia, *RA 7, 1906, 1–29*.
- Bent 1890 J. Th. Bent, Recent Discoveries in Eastern Cilicia, *JHS 11, 1890, 231–235*.
- Bloesch 1965 H. Bloesch, Caracalla in Aigeai, in: Congresso internazionale di numismatica Roma 11–16 Settembre 1961 Vol. II Atti, Roma 1965, 309
- Breglia 1972 L. P. D. Breglia, La provincia di Cilicia e gli ordinamenti de Pompeo. Rendiconti dell'Accademia di Archeologia di Napoli 47, 1972, 327–383.
- Budde, Mosaiken L. Budde, Antike Mosaiken in Kilikien. I. Frühchristliche Mosaiken in Misis Mopsuestia. II. Die heidnischen Mosaiken (Beiträge zur Kunst des christlichen Ostens 5/6). Recklinghausen 1969/1972.
- Cam 1969 Ö. Cam, *Kozan ve Çevresi*. Adana 1969.
- Canard 1960 M. Canard, 'Ayn Zarba maddesi; şu ansiklopedide: Encyclopédie de l'Islam. I, 1969, 812–813.
- Dagron - Marcillet-Jaubert 1978 G. Dagron – J. Marcillet-Jaubert, Inscription de Cilicie et d'Isaurie, *Bulleten XLII*, 1978, 373–420.
- Dagron - Feissel 1987 G. Dagron – D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie, Paris 1987*.
- Davis 1879 E. J. Davis, Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Tracheia), *Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia, London 1879*.
- Dupont-Sommer - Robert 1964 A. Dupont-Sommer – L. Robert, *La Déesse de Hierapolis Castabala (Cilicie). Paris 1964*.
- Ergeç 1987 R. Ergeç, *Anavarza Lâhitleri. ungedruckte Magisterarbeit am Institut für Klassische Archäologie der Universität Selçuk in Konya*. Konya 1987.
- Ergeç 1994 Aynı yazar, Anavarza Nekropolü, in: *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1993 yılı Konferansları*. Ankara 1994, 86–91.
- Esch 2011 T. Esch, Zur kommunalen Neuordnung Kleinasien durch Pompeius: *Asia Minor Studien 66, 2011, 35-95*.
- Feissel 1991 Aynı yazar, Nouvelles Inscriptions de Cilicie et d'Antiochène: *Raport préliminaire sur une Mission (Juin 1988), De Anatolia Antiqua I, 1991, 51–54*.
- Foss 1991 C. Foss. v. Anazarbos, in: *The Oxford Dictionary of Byzantium. Oxford 1991, 90*.
- Freeman 1986 Ph. Freeman, The Province of Cilicia and its Origins, in: *Ph. Freeman and D. Kennedy, The Defence of the Roman and Byzantine East. Proceedings of a colloquium held at three University of Sheffield in April 1986, I–II. BAR Int. Series 297. Brit. Inst. of Archaeology at Ankara Monograph 8. Oxford 1986. Band I 253–275*.
- Gascó 1995 F. Gasco, Septimio Severo en Anazarbo, *Emerita 60, 1992, 235–239*.
- Gough 1954 Mary Gough, *Travel into Yesterday. An Account of Arceological Journeying through the Plain and the Rough Places of the Roman Province of Cilicia, in Southern Turkey*. Garden City, New York 1954.
- Gough 1952 Mary Gough, *Anazarbus, AS, 2, 1952, 85–150*.

Gough 1976 Aynı yazar, Anazarbos maddesi, şu ansiklopedide: *Princeton Encyclopedia of the Classical Sites. Princeton 1976.*

Halkin 1953 b Aynı yazar, *L'inscription métrique d'Anazarbe en l'Honneur de Saint Ménas, Byzantion 23, 1953, 239–243.*

Hamacher 1983 B. Hamacher, *Der Heereszug Gordians III. durch Kleinasien 242, Münstersche Numismatische Zeitung 13, 4 (Dezember 1983) 19–50.*

Heberdey - Wilhelm 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, (Denkschriften Viyana 44, 1896).*

Hellenkemper 1990 H. Hellenkemper, *Die Stadtmauern von Anazarbos/ 'Ayn Zarba. Archäologische Zeugnisse aus den byzantinisch - arabischen Kriegen. XXIV. Deutscher Orientalistentag vom 26. bis 30. September 1988. Ausgewählte Vorträge. Stuttgart 1990, 71–76, Taf. 9–12.*

Hicks 1890 E. L. Hicks, *Inscriptions from Eastern Cilicia, JHS 11, 1890, 236–254 (Theodor Bent'in aldığı kopyalara göre).*

Hild 1988 F. Hild, *JÖB 38, 1988, 433–436; G. Dagron ve D. Feissel, Inscription de Cilicie (Paris 1987) kitabının değerlendirilmesi.*

Hild-Hellenkemper 1990 F. Hild-H.Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, TIB 5 (Viyana 1990).*

Hill 1996 St. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria. Hampshire 1996.*

Hirschfeld 1894 O. Hirschfeld, *Anazarba maddesi; RE I (1894) 2101.*

Keil - Wilhelm 1915 J. Keil – A. Wilhelm, *Vorläufiger Bericht über eine Reise in Kilikien, ÖJh 18, 1915, Beibl. 5–60.*

Langlois 1854 V. Langlois, *Inscriptions Grecques, Romaines, Byzantines et Arméniennes de la Cilicie, (Paris 1854).*

Langlois 1856 Aynı yazar, *Voyage dans la Cilicie. Anazarbe et ses Environs, RA 13 1856, 361–370.*

Michon 1921 É. Michon, *Sarcophage d'Anavarza, Syria 2, 1921, 295–299.*

Mietke 1999 G. Mietke, *Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien, Olba II. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi Yayınları. I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri. Mersin 1999, 227–239.*

Mouterde 1921 R. Mouterde, *Inscriptions Grecques et Latines du Musée d Adana, Syria II 1921, 207–220 und 280–294.*

Nollé-Zellner 1995 J. Nollé – H. Zellner, *Von Anazarbos nach Mopsuestia. Historische Anmerkungen zu zwei unpublizierten Stadtprägungen der römischen Kaiserzeit aus Kilikien, JNG 45, 1995, 39–49.*

Özgan 1988 R. Özgan, *Ein Herrscherbildnis aus Kilikien, JDAI 103, 1988, 369–380.*

Ricci 1990 A. Ricci, *Alcune annotazioni sull'impanto difensivo di epoca pre-Armena di Anazarbus (Cilicia), in: Milion, Studi e ricerche d'arte Bizantina, Costantinopoli e l'arte delle province orientali, Roma 1990, 457–459*

Robert 1973 L. Robert, *De Cilicie à Messine et à Plymouth, JS 1973, 162–211 (= Ders. OpMinSel VII 225–275).*

Sayar 1989 M. H. Sayar, *Inschriften aus Hierapolis – Kastabala: 547. Sitzungsbericht der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1989.*

Sayar 1990 Aynı yazar, *Epigraphische Forschungen in Ostkilikien 1990. Ein Reisebericht; Hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Akten Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris. Nr. 14 Wien 1993, 319–327.*

Sayar 1991 Aynı yazar, *Equites Singulares Augusti in neuen Inschriften aus Anazarbos, Epigraphica Anatolica 17, 1991, 19–40.*

Sayar 1994 Aynı yazar, *Asylie-Erklärungen des Sulla und des Lucullus für das Isis - und Sarapisheiligtum von Mopsuhestia (Ostkilikien)*, *Tyche* 9, 1994, 113–130.

Sayar 1995 Aynı yazar, *Seleukidische Bergfestung im ostkilikischen Taurus entdeckt*. *Antike Welt* 26, 1995, 4, 279–282.

Sayar 1996 b Aynı yazar, Anazarbos maddesi, şu yayında: *Der Neue Pauly*, I 1996, 675–676.

Sayar 1997 a Aynı yazar, *Mauererenerungsinschriften aus Anazarbos*, *Epigraphica Anatolica*. 29, 1997, [1998], 111–115.

Sayar 1997 b Aynı yazar, Pferdearzt Memmius Hippokrates, *Epigraphica Anatolica*. 29, 1997, [1998], 107–109.

Sayar 1998 Aynı yazar, Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996, şu yayında: *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 27–31 Mayıs 1996 (Ankara 1998)*. 331–360.

Sayar 1999 a Aynı yazar, Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1997, şu yayında: *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Tarsus 25–29 Mayıs 1998*. Ankara 1999, 409–421.

Sayar 1999 b Aynı yazar, Kilikya'da Tanrılar ve Kültler; şu yayında: *Olba II. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi'ni Araştırma Merkezi Yayınları. I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri. Mersin 1999*, 131–154.

Sayar 1999 c Aynı yazar, Kilikien und die Seleukiden. Ein Beitrag zur Geschichte Kilikiens unter der Seleukidenherrschaft anhand einer neuentdeckten Festung und einer neugefundenen Inschrift. Studien zum antiken Kleinasien IV; Asia Minor Studien 34, 1999, 125–136.

Sayar 1999 d Aynı yazar, Antik Kilikyada şehirleşme. *Türk Tarih Kurumu Kongresi. Ankara 12–16 September 1994. Kongreye Sunulan Bildiriler. I. Cilt*. Ankara 1999, 193–216.

Sayar 2000 a Aynı Yazar, Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung. Teil I.: *Inschriften aus dem Stadtgebiet und der nächsten Umgebung der Stadt. Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien. Band 56. Bonn 2000*.

Sayar 2000 b Aynı yazar, Kastabala. Çukurova'nın kutsal kent. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. 99, 2000, 2–14.

Sayar 2001 a Aynı yazar, Tarkondimotos und sein Reich; in: La Cilicie: Espace et pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. –4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2–5 novembre 1999. *Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl - M. S. 4. yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri. İst., 2–5 Kasım 1999*. Varia Anatolica XIII. Paris 2001, 373–380.

Sayar 2001 b Aynı yazar, Von Kilikien bis Thrakien: Neue Erkenntnisse zur Politik Antiochos' III. zwischen 197–195 v. Chr. Anhand von zwei neugefundenen Inschriften, in: *Les cités d'Asie Mineure occidentale au II siècle a. C. (Ed. A. Bresson – R. Descat) Bordeaux 2001*, 227–234.

Sayar 2002 a Aynı yazar, Antike Straßenverbindungen Kilikiens in der römischen Kaiserzeit. Stuttgart. *Stuttgarter Kolloquium zur historischen geographie des Altertums 7, 1999*. Stuttgart 2002, 452–473.

Sayar 2002 b Aynı yazar, Die öffentliche Bautätigkeit privater Stifter in der frühkaiserzeitlichen Kilikia Pedias im Spiegel einiger neuer epigrafischer Zeugnisse, in: *Patris und Imperium. kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln November 1998*. Peeters. Leuven-Paris-Dudley 2002, 89–92.

Sayar 2004 a Aynı yazar, *Kulturbegegnung in einem Brückenland. Asia Minor Studien. Band 53. Bonn 2004*.

Sayar 2004 b Aynı yazar, *Tarsos ve Mallos. Colloquium Anatolicum 3, 2004*, 215-222.

Sayar 2006 Aynı yazar, *Anazarbos - ein Zwischenbericht aus der Metropole des Ebenen Kilikien, Istanbul Mitteilungen 56, 2006*, 317 - 357.

Sayar 2007 a Aynı yazar, *Historical Development of Urbanization in Cilicia in Hellenistic and Roman periods; su yayında Tra oriente e occidente. Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore. Atti del convegno internazionale Cividale del friuli, 28 - 30 settembre 2006*, 247 - 257. A cura di Gianpaolo Urso. 2007.

- Sayar 2007 b Aynı yazar, *Kilikya, TÜBA-AR 10, 2007*, 115-123.
- Sayar 2007 c Aynı yazar, *Vorbericht zu den in Jahren 2003 bis 2005 auf dem Berg Karasis (bei Kozan/Adana) und in seiner Umgebung durchgeführten Untersuchungen. Istanbul Mitteilungen 57, 2007*, 365 - 468.
- Sayar 2007 d Aynı yazar, Eskiçağda Çukurova'da Hilal ve Yıldız'ın kullanımı, şu yayında: *The Achaemenid impact on local populations and cultures in Anatolia. İstanbul 2007*, 97-99.
- Sayar 2007 e Aynı yazar, Ovalık Kilikya'nın Roma imparatorluk devri onomastiğinde Kilikya yerli halkından bazı izler; şu yayında: Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a *Armağan*. İstanbul 2007, 683.
- Sayar 2008 a Aynı yazar, Pyramos kıyısındaki Antiokheia, Mallos mu, Magarsos mu? Muhibbe Darga *Armağanı*. İstanbul 2008, 401 - 404.
- Sayar 2008 b Aynı yazar, *Die Tarkondimotiden – ein späthellenistisches Kleinkönigreich im Ebenen Kilikien. Austausch & Inspiration. Kulturkontakt als Impuls architektonischer Innovation. Kolloquium vom 28. -30. 4. 2006 in Berlin anlässlich des 65. Geburtstages von Adolf Hoffmann. Mainz 2008*, 82 – 88.
- Sayar 2008 c Aynı yazar, *Karasis Kalesi'nin (Kozan, Adana) Tarihlenmesi ve işlevi üzerine düşünceler. Euergetes. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Antalya 2008*, 1097 – 1104.
- Sayar 2009 a Aynı yazar, *Marcus Annius Verus; şu yayında; Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World; Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur. İstanbul 2009*, 321 – 324.
- Sayar 2009 b Aynı yazar, *Landschaft und Religion im kaiserzeitlichen Kilikien, şu yayında; Die Landschaft und die Religion; Geographica Historica Band 26; Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 9, 2009*, 301 – 335.
- Sayar 2011 Aynı yazar, *Kilikien unter den Diadochen. Byzas 14, 2011*, 217-245.
- Sayar 2013 Aynı yazar, *Historical geography, ancient cities and harbours in Cilicia Tracheia and in Cilicia Pedias; şu yayında: L'Anatolie des peuples, des cites et des cultures. Colloque international de Beçanson 26-27 Kasım 2010*, 175-182. *Beçanson 2013*.
- Sayar 2015 Aynı yazar, *Intercultural Pathways in Cilicia. British Archaeological Institute. International Colloquium. March 2014. Ankara 2015*.
- Schaffer 1903 F. X. Schaffer, *Cilicia. Ergänzungsheft. No. 141 zu Petermanns Geographische Mitteilungen. Gotha 1903*.
- Syme 1939 R. Syme, *Observations on the Province of Cilicia, in: Anatolian Studies, Presented to W. H. Buckler, edited by W. M. Calder and J. Keil. Manchester 1939*, 299–332 (= Ders. *Roman Papers I* edited by E. Badian. *Oxford 1979*, 120–148).
- Syme 1969 Aynı yazar, *Legates of Cilicia under Trajan. Historia 18, 1969*, 352–366 (= Ders. *Roman Papers II* edited by E. Badian. *Oxford 1979*, 774–789).
- Syme, *Anatolica* Aynı yazar, *Anatolica. Studies in Strabo. Edited by A. Birley. Oxford 1995*.
- Texier 1838 a Chr. Texier, *De Tarse à Trebizonde, fragment d'un Journal de Voyage, Juin 1836. Revue Française 5, 1838*, 94–110.
- Texier 1838 b Aynı yazar, *Voyage dans l'Asie-Mineure de Sis à Trebizonde, Revue Française 6, 1838*, 324–353.
- Tobin 2001 J. Tobin, *The Tarcondimotid Dynasty of Smooth Cilicia; in: ; in: La Cilicie: Espace et pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. –4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2–5 novembre 1999. Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl - M. S. 4. yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri. İstanbul, 2–5 Kasım 1999. *Varia Anatolica XIII. Paris 2001*, 381-387.*
- Trampedach 2011 K. Trampedach, *Die Neuordnung der Provinz Kilikien durch Pompeius (67-63 v. Chr.). İstanbul 2011. Byzas 14*, 247-257.
- Girginer – Ünal 2007 K. S. Girginer – A. Ünal, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji. İstanbul 2007*.
- Verzone 1957 P. Verzone, *Città Ellenistiche e Romane dell'Asie Minore Anazarbus, Palladio 7, 1957*, 9–25.

- Weiß 1979 P. Weiß, *Die Abkürzungen GB und GG auf den spätkaiserzeitlichen Münzen von Tarsos und Anazarbos*, *Chiron* 9, 1979, 545–552.
- Weiß 1982 Aynı yazar, *Ein Altar aus Aigeai*, *Chiron* 12, 1982, 191–205.
- Woodward 1963 A. M. Woodward, *The Neocorate at Aegae and Anazarbus in Cilicia. NC* 3, 1963, 5–10.
- Wright 2008 N. L. Wright, *Anazarbos and the Tarkondimotid kings of Kilikia*, *Anatolian Studies* 58, 2008, 115 -125.
- Wright 2009 a Aynı yazar, *Tarkondimotid responses to Roman domestic politics: from Antony to Actium*, *JNAA* 20, 2009 (2010) 73-81.
- Wright 2009 b Aynı yazar, *A new dated coin of Tarkondimotos II from Anazarbos*, *Anatolian Studies* 59, 2009, 73 -75.
- Wright 2012 Aynı yazar, *The house of Tarkondimotos*. *Anatolian Studies* 62, 2012, 69 - 88.
- Wuthnow 1930 H. Wuthnow, *Die semitischen Menschnennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*. Leipzig 1930.
- Zahariade 1998 M. Zahariade, Anazarba maddesi, in: *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity. Fascicule 4. Amsterdam 1998*, 483–484.
- Ziegler 1985 R. Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik, Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jh. n. Chr.* Düsseldorf 1985.
- Ziegler 1993 a Aynı yazar, *Kaiser, Heer und Städtisches Geld. Untersuchungen zur Münzprägung von Anazarbos und anderer ostkilikischer Städte. Tituli Asiae Minoris. Ergänzungsband 16.* Viyana 1993.
- Ziegler 1993 b Aynı yazar, *Ären kilikischer Städte und Politik des Pompeius in Südostkleinasien* *Tyche* 8, 1993, 203-219.
- Ziegler 1995 a Aynı yazar, *Ein numismatisches "Missing Link" aus Anazarbos*, in: *Studien zum antiken Kleinasien III. Bonn 1995*, 175–181.
- Ziegler 1995 b Aynı yazar, *Zur Einrichtung des kilikischen Koinon. Ein Datierungsversuch*, in: *Studien zum antiken Kleinasien III, Asia Minor Studien 16 Bonn 1995*, 183–186.
- Ziegler 1998 b Aynı yazar, *Das koinon der drei Eparchien Kilikien, Isaurien und Lykaonien späten 2. und frühen 3. Jh. n. Chr.*, in: *Asia Minor Studien 34, 1999*, 137-153.
- Ziegler 2014 Aynı yazar, *Ein neuer Münztyp des kilikischen Königs Tarkondimotos*, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 64, 2014, 1-13.
- Ziegler 2015 Aynı yazar, *Die Tarkondimotiden. Münster 2015 (baskıda)*.